

שופטים ג

כי כוונת הרמב"ם כאן (בהלכות מלכים) היא על האמונה במלך המשיח, היינו שנוסף על החיוב להאמין בכללות ענין הגאולה, שהקב"ה עתיד לגאול את ישראל (באיזה אופן שהוא), חייבים להאמין במלך המשיח⁵ (עם פרטי עניניו ומעלותיו המפורטים ברמב"ם בפרק זה), כי דיוק לשון הרמב"ם, וכל מי שאינו מאמין בו⁶: "ודבר זה אינו מפורש בפסוק", ושב ה"א את שבותך גו' וקבצך וגו' והביאך ה'", אלא רק ב"פרשת בלעם" ש"שם נבא בשני המשיחים", דגד ומלך המשיח⁷ [ומטעם זה מביא גם אריכות הראי', עם כו"כ פסוקים המדברים בהם, כי בפסוקים אלה נרמזים גם פרטי עניניו ומעלותיו של מלך המשיח (ש' חייבים להאמין בהם), כמשנ"ת במ"א].

ולאידך לא הסתפק בהרא"י מפרשת בלעם, ועוד זאת, שהביאה רק כראי' שני' – כי אין כוונת הרמב"ם כאן רק להביא ראיות מתורה שבכתב על ביאת

א. כתב הרמב"ם בהל' מלכים: "ה' מלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה וכו' וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו שהרי התורה העידה עליו שנאמר: ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' אם יהי' נדחד בקצה השמים וגו' והביאך ה', ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים. אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים, במשיח הראשון שהוא דוד כו' ובמשיח האחרון שעומד מבניו כו'" (ומביא כמה פסוקים מפרשת בלעם ומפרשם על דוד ועל מלך המשיח).

ובהלכה שלאח"כ ממשיך הרמב"ם: "אף בערי מקלט הוא אומר: אם ירחיב ה' אלקיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים וגו' ומעולם לא ה' דבר זה ולא צוה הקב"ה לתהוה, אבל בדברי נביאים אין הדבר צריך ראיי' שכל הספרים מלאים בדבר זה".

ויש לעיין, מה חסר בראיות הראשוני' נות (מהכתוב "ושב גו'" (שבפ' נצבים) ומפרשת בלעם), שהזקק הרמב"ם להוסיף הראי' גם מהכתוב ב"ערי מקלט"?

הצורך בשני ראיות הראשונות מובן,

5) ולהעיר מדעת ר' הלל (סנהדרין צט, א) אין להם משיח ל"שאל", ובפרש"י (וראה גם חידושי הר"ן) שם, "אלא הקב"ה ימלוך בעצמו ויגאלם לבדו" (ובראש אמנה לאברבנאל פ"ד פירש זה בא"א).
ודברי הרמב"ם הם לאחר ש'הכריעו חכמים שלא כדבריו, שלכן האומר עתה כדעת ר' הלל הרי הוא כופר בכלל התורה (ש"ת חת"ס י"ד סשנ"ו). וראה לקמן הערה 42.

6) ולהעיר שבפיה"מ הקדמה לפ' חלק (יסוד הי"ב) הקדים הרמב"ם הראי' מפרשת בלעם להא דפ' נצבים – "ומי הסתפק בו... כפר בתורה שיעד בו בתורה בפירוש מפרשת בלעם ופרשת אתם נצבים" (וי"ל שנקט ע"פ סדרם בקרא משא"כ בה"ד שהוא ס' הלכות הלכות).

7) לקו"ש ח"ח ע' 281 ואילך.

1) פ"א ה"א.

2) נצבים ל גיה.

3) פרשתנו יט, ח"ט. וראה ספרי עה"פ.

4) צע"ק מכות ספ"ב. ירושלמי שם פ"ב ה"ו.

5) צע"ק ממחז"ל (סנהדרין ע"א, א) דבן סורר ומורה ועיר הנדחת, "לא ה' ולא עתיד להיות... (אלא) דרוש וקבל שכר". ואולי יש לחלק. ואכ"מ.

גם יש לדייק, שהרמב"ם כתב ראי' זו בהלכה בפ"ע, ולכאורה הו"ל לכללה בהלכה הקודמת ביחד עם ב' ראיות הראשונות.¹¹

ב. ונראה לומר, שבראי' זו מערי מקלט יש חידוש עיקרי לגבי ב' ראיות הראשונות: בזה שציוותה תורה, אם ירחיב גו' ויספת גו' (שבימות המשיח חייבים להוסיף בערי מקלט, בלשון הרמב"ם¹²), בימי המלך המשיח מוסיפין שלש אחרות על אלו השש" – נעשה הענין דביאת המשיח א' מתנאי מצוה שבתורה.

כלומר: אע"פ שענין הגאולה העתידה מפורש בתורה (והרמב"ם (בפירוש ה' משניות¹³) מנה האמונה בזה בין עיקרי ויסודי התורה), מ"מ אין זה חלק ממצוות התורה, שהרי לא מצינו בתורה ציווי להאמין בהגאולה¹⁴ (ורק כי כיון שזהו ענין המפורש בתורה, לכן כל שאינו מאמין בה, הרי הוא, "כופר" . . בתורה וב' משה רבינו¹⁵): אבל ע"י הציווי ד', אם ירחיב גו' ויספת גו', נעשה ענין הגאולה אחד מפרטי מצוה בתורה.

וע"י שנעשה חלק ממצוה בתורה, יש בו גם התוקף שבענין המצוות. וכמ"ש

המשיח, אלא להוכיח ד', מי שאינו מאמין בו . . כופר . . בתורה ובמשה רבינו ש' הרי התורה העידה עליו, והעדות הזו אינה רק ע"פ פירוש פסוקי התורה שב' תורה שבע"פ [שגם, "הכופר בפרושה והוא תורה שבעל פה" הוא בכלל, "כופר בתורה"]¹⁶, אלא, "אלו הדברים (ה)מפורשים בתורה" – ואילו נבואות בלעם נאמרו בדרך משל וחידה, בלשון שאי אפשר לומר ש', "הדברים (ה)מפורשים ב' תורה"¹⁷: משא"כ בפסוק הראשון שמפורש בו ע"ד גאולה, קבוץ גלויות וכו'.

אבל צריך ביאור (כנ"ל) – מה נוסף ע"י הראי' מהכתוב בערי מקלט¹⁸?

(8) רמב"ם ה' תשובה פ"ג ה"ח.

(9) וראה בית אלקים (להמב"ט) שער היסודות פ"ב.

(10) ובראב"ע בלק (כד, יז) פירש כל הכתובים רק על דוד. ע"ש.

(11) ובפיה"מ שם לא הביא ראי' זו. – ולכאורה אין כוונת הרמב"ם בס' היד (ספר הלכה) להביא כל המקומות שבתושב"כ שמפורש בהם ע"ד הגאולה (ובפרט שלכאורה ישנם עוד – ראה ס' הגאולה להרמב"ם שער א', ויותר חזק מזה בסוף התורה . . פ' האזינו. וראה ויחי מט, י וברשי' ורמב"ן שם. ועוד).

(12) בלק"ש שם (ע' 280) נת' שכוונת הרמב"ם בראי' זו היא להוכיח עוד יותר שגדרו של משיח הוא שאז יהי' קיום התומצ' בשלימותו, שהרי מצוה זו תהי' בשלימות רק אז. ובמ"א (לקו"ש חכ"ד ע' 109 ואילך) נת', שראי' זו היא גם הקדמה לדברי הרמב"ם בהלכה שלאח", שמלך המשיח א"צ "לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם", שזהו בהתאם לדברי הרמב"ם הלן שם (רפ"ב) שבימות המשיח "עולם כמנהגו נוהג" – שהראי' לזה מתושב"כ היא מערי מקלט לעת"ל, שגם אז אפשרי ויהי' הורג נפש בשגגה (אבל ראה המשך השיחה שם).

אבל פשוטות ל' הרמב"ם היא, שכוונתו להביא ראי' מתושב"כ על עצם ביאת המשיח, כהמשך לשונו, ומעולם לא הי' דבר זה ולא צוה הקב"ה

לתוהו, אבל בדברי הנביאים אין הדבר צריך ראי' שכל הספרים מלאים בדבר זה.

(13) ראה במקומות שנשמנו בהערה הקודמת.

(14) ה' רוצח פ"ח ה"ד (וראה ה' שמיטה ויובל רפ"ג).

(15) בהקדמה לפ' חלק.

(16) שזהו אחד מהטעמים שלא הביאו הרמב"ם בס' היד בהל' יסודי התורה – כי "בס' משנה תורה . . כוונתו . . לבאר המצות אשר בספר תורת האלקים . . הביא . . הלכות יסודי התורה לבאר אותם היסודות שיש בכללם מצוה . . לא . . כל יסודי התורה" (ראש אמנה פ"ט).

ג. ליתר ביאור:

בנוגע להבטחות הקב"ה (ע"י נביא) ישנם אופנים מסויימים ששייך שיחול בהם שינוי, כמו "דברי הפורענות שה- נביא אומר" שאפשר שיבטלו, מפני "ש- הקב"ה ארך אפים ורב חסד כו' [או כי] אפשר שעשו תשובה ונסלח להם"²², וכן גם בהבטחה לטוב אם היתה רק "בין הקב"ה ובין הנביא" אפשר שלא תתקיים אם "יגרום החטא"²³;

ומזה מובן, שגם כאשר ברור ש- הבטחת הנביא תתקיים [כמ"ש הרמב"ם²⁴ "שכל דבר טובה שישגזור הא-ל אפילו על תנאי אינו חוזר", וכמו שביאר ב- פיהמ"ש שלו²⁵ שכ"שיאמר הקב"ה לנביא להבטיח לבני אדם בבשורה טובה" מוכר- רח הדבר להתקיים, ואין שייך שיתבטל מחמת חטא] — אין זה מפני שהבטחה שע"י נביא בעצם אינה ניתנת לשינוי²⁶, אלא מפני שהבטחות אלו אין בהם שינוי בפועל (וכמבואר ברמב"ם שם, שזהו כדי שיוכלו לבחון אם נביא אמת הוא²⁶).

הרמב"ם בהלכות יסודי התורה²⁷ "דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת", ש"מצוה" פירושו ציווי התורה, ובהמשך דברי הרמב"ם "שכל דברי התורה מצווין אנו לעשותן עד עולם". וכן כתב גם בהלכות מלכים שם²⁸, בהמשך הענין אודות הרמב"ם "עיקר הדברים ככה הן, שהתורה הזאת חוקי ומשפטי לעולם ולעולמי עולמים ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן (וכלל המוסיף או גורע או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של מצות ממשוטן, הרי זה ודאי בדאי²⁹ ורשע ואפיקורוס)".

ולכן, כיון שענין הגאולה הוא פרט במצות ערי מקלט, הרי כשם שערי מקלט "היא מצוה עומדת לעולם כו' אין לה לא שינוי כו'", כך אי אפשר להיות שינוי ח"ו בהבטחה זו.

ועפ"י מובן גם דיוק לשון הרמב"ם ברא"י זו "ולא צוה הקב"ה לתוהו"³⁰ — שכוונתו להדגיש, דכיון שזהו ענין של מצוה ("צוה הקב"ה"), הרי זה מחייב שאי אפשר להיות שינוי ח"ו בזה, כי "לא צוה הקב"ה לתוהו".

22) רמב"ם הל' יסודות פ"י ה"ד. וראה גם הקדמת הרמב"ם לפיה"מ. וראה ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ה. תענית פ"ב סה"א. ב"ר פ"ג, ד.

23) פיה"מ להרמב"ם שם, ע"פ ברכות ד, א.

וראה הנסמן בהערה 25.

24) הל' יסודות פ"ב שם (מברכות ז, סע"א). וראה הנסמן בהערה 22.

25) בהקדמה שם. וראה גם מאירי לברכות ד, א. שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' א"סג. רא"ם לפרש"י וישלח (לב, ח), הובא בלח"מ להל' יסודות שם. — וב(רא"ם ו) ג"א שם (וכן בצל"ח ברכות שם) הקשו על חילוק זה ממחז"ל ע"פ "עם זו קניית" (ברכות שם. הובא לקמן בפנים ס"ד). וכבר האריכו במפרשי שים בחילוקים שונים. ואכ"מ.

26) ולהעיר מפסק הרמב"ם (סוף הל' מגילה ש, כ"ל ספרי הנביאים... עתידין ליבטל לימות ה- משיח". וראה הנסמן בהערה 34.

26*) וראה דרשות הר"ן דרוש ב.

17) רפ"ט. וראה גם הל' תשובה פ"ג סוף ה"ח (והל' מעשה הקרבנות ספ"ב). פיה"מ שם היסוד ה"ט (ובתרגום קאפח שם). וכן בהקדמתו לפיה"מ (שמציין ב' חלק שם). — וראה בארוכה סה"ש תשנ"ב ח"א ע' 27 ואילך.

18) סוף ה"ג.

19) כ"ה בדפוסים שלא שלטה בהם בקורת הצנזור.

20) בכת"י תימן "ה"ז בודאי רשע כו".

21) ובפרט שלכאורה ה' אפשר להביא רא"י מעצם ההבטחה "ורחיב ה"א את גבולך", שקאי על ארץ "הקניי והקנוי והקדמוני שנכרת לאברהם אבינו ברית עליהן ועדיין לא נכבשו" (רמב"ם הל' רוצח שם).

דברים וגו' ושבת עד ה'א ושב ה'א וגו', היינו שהובטחנו על זה גופא, שישראל יעשו תשובה (ולא יהי' מצב של „גירום החטא“) — מ"מ, הוודאות שבזה היא רק מצד גדרי הנבואה ואופנה: משא"כ עי"ז שהבטחת הגאולה היא חלק ופרט ממצוה בתורה, חל עלי' גדר נצחיות התורה — שהיא נצחיות שאין שייך בה שום ביטול.

ד. אלא שלכאורה עדיין יש מקום לשאלה:

הרי הכלל של נצחיות התורה הוא בכל חלקי התורה³², ובפרט בחמשה חומשי תורה, וכמ"ש הרמב"ם³³ ש„חמשה חומשי תורה .. אינן בטלין לעולם“, שכל הנכתב בתורת משה הוא נצחי וקיים לעולם: וא"כ, כיון שהבטחת הקב"ה על הגאולה מפורשת בתורת משה, כבר חל עי"ז גדר הנצחיות של „חמשה חומשי תורה“, ומה נוסף בזה עי"ז שהיא גם פרט ממצות התורה?

וי"ל כי יש חילוק עיקרי בין הנצחיות שבמצות התורה להנצחיות שבשאר חלקי תורה (שבכתב)³⁴: בשאר חלקי ה' תורה אפשר שענין הנצחיות שבהם ית' קיים (לא כפשוטו, אלא) רק בתוכנם הרוחני (ועי' „דברי הימים והסיפורים“³⁵ שבתורה שבכתב, שהנצחיות שבהם היא „חכמות ופלאים“³⁶ הנרמזים בהם, ולא

משא"כ נצחיות התורה, ש„עומדת ל' עולם ולעולמי עולמים“, הוא מפני שהיא למעלה מגדר שינוי, היינו שאי אפשר שישתנה, דכמו ש„אני ה' לא שניתי“³⁷, שאין שייך בו ית' שינוי ח"ו, כן גם בתור' רתו של הקב"ה (שהיא חכמתו ורצונו של הקב"ה), שאין שייך בה גדר שינוי³⁸.

ומזה מובן לענין הבטחת הגאולה, דאף שלהיותה הבטחה לטוב ומה שאמר הקב"ה לנביא „להבטיח לבני אדם בכשורה טובה“ אי אפשר שיתבטל מפני גרימת החטא, כנ"ל³⁹ [ועוד זאת, שמעיקרא לא שייך בנדו"ד שיגרום החטא, שהרי (בלשון הרמב"ם)⁴⁰ „כבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר“ ויהי' כי יבואו עליך כל ה'—

(27) מלאכי ג, ו.

(28) ראה בארוכה בזה — לקו"ש ח"ט ע' 182 ואילך. חכ"ג ע' 33 ואילך.

(29) ובפרט שהגאולה אינה רק הבטחה (בתורה) אלא גם (בלשון) נבואה, כדיוק לשון הרמב"ם „ושם נבא בשני המשיחים — ראה גוי"א וישלח שם (וב' ספרו גבורות ה' פ"ז), שיש חילוק בין הבטחה (סתם) ונבואה, שהבטחה אפשר שלא תתקיים מפני החטא, משא"כ נבואה.

[ועפ"ז ה' אפשר לתרץ אריכות ל' הרמב"ם „אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא“]. אלא שהרמב"ם לא ס"ל כחילוק הגוי"א (שלכז הוצרך לחלק בין הב' טחת הקב"ה לנביא עצמו או מה שמבטח לאחרים). וראה לקו"ש ח"ח ע' 274 הערה 23 ובשו"ג שם. וראה לקמן סעיף ו'.

(30) הל' תשובה פ"ז ה"ה.

(31) נצבים ל' איג (הבטחת הגאולה שברמב"ם הל' מלכים שם).

(32) דכל אות ואות שבתורה, הן בתושב"כ (גם נביאים וכתובים) והן בתושב"ע (גם אגדות שבה) היא חלק מתורת אמת ותורה הנצחית — ראה בארו' כה לקו"ש חכ"ג שם. וש"נ.

(33) סוף הל' מגילה.

(34) שהרי כמה אופנים ודרגות ישנם בענין הנצחיות. וראה גם לקו"ש חכ"ז ע' 225, החידוש בנצחיות שבתורה שבכתב. ע"ש. וראה הערה 36.

(35) ל' הרמב"ם בפיה"מ בהקדמה לפ' חלק היסוד השמיני.

(*) ולהעיר מקרית ספר (להמב"ט) להל' מלכים שם, וכשם שנתקיימה נבואתו במשיח ראשון תתקיים באחרון (היינו שכונות הרמב"ם להדגיש הוודאות שתתקיים נבואה זו).

כופר ביסוד של נצחיות התורה, משא"כ כשמוציא שאר המקראות מידי פשוטן^{37*} אין עליו גדר זה.

וכשם שהוא בסיפורי התורה, כ"ה גם בענין הבטחות הקב"ה שנכתבו בתורה, שקיומן בפועל תלוי באופן ההבטחה לפי התנאים וגדרים שפירשו בחז"ל, ואם נכתבה ההבטחה בלי תנאים אלה אינו ודאי שתתקיים לפי פשוטה דוקא.

[וכדמצינו בפירוש, שהכלל שהבטחת הקב"ה אפשר שלא תתקיים בפועל מפני "שמא יגרם החטא" חל גם על הבטחות המפורשות בתורה, כדאיתא בברייתא³⁸:

"עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית", עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה (שבאו (לארץ) בימי יהושע. רש"י), עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שני' (כשעלו מגלות בבל בימי עזרא. רש"י), מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל לעישות להם נס בימי עזרא, כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא".

ולכאורה, כיון שהבטחה זו ("עם זו קנית") נכתבה בתורה שבכתב (לפני הזמן ד"ביאה שני'"),³⁹ והתורה הזאת לא תהי' מוחלפת ו"אין לה לא שינוי ולא גרעון

בהענינים כפשוטם, שהרי הם מאורעות (שבעבר): משא"כ זה שהתורה, היא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים", היינו, שציוויי התורה כפשוטם קיימים "לעולם ולעולמי עולמים" בלי שינוי גרעון או תוספת⁴⁰.

[וכדיק לשון הרמב"ם הנ"ל, וכל המוסיף כו' והוציא הדברים של מצות מפשוטן הרי זה ודאי בדאי ורשע ואפיקורוס, דרך כאשר אומר על מצות התורה שאינו כפשוטן יש עליו גדר זה ד"בדאי ורשע ואפיקורוס"⁴¹ (כי אז הוא

36) ומובן, שזה מורה על סוג נעלה יותר-בענין הנצחיות: ענינים שהנצחיות שבהם היא רק בתוכנם הרוחני (ואילו בגשמיות בטל הדבר) ה"ז הוראה שיש איזו הגבלה בנצחיות עצמה, שה"אמת" שבהם היא ברוחניות ולא בגשמיות: משא"כ במצוות והלכות התורה, שהנצחיות היא (גם) בגשמיות כפשוטן, ה"ז מפני שהנצחיות קשורה עם "אמת ה'" כפי שהיא למעלה מכל גדר שינוי כלל, שאין שום הגבלה וחילוקים בנצחיות זו (לחלוק ולומר שהדבר נשאר קיים רק ברוחניות), אלא הוא מוכרח להתקיים גם בעולם הזה, כפשוטו.

וכמשנית' במ"א (לקו"ש חכ"א ע' 114 ואילך) בעלת הלכות התורה, שדוקא הן נק' "אמת ל' אמיתו" דתורה (ראה סה"מ תרכ"ז ע' רפב. רצא) והמשך תרס"ו ע' תלא), ע"פ שבת י' א. ושי"ג, כי האמת" שבהם היא (עד) למעשה בפועל.

37) אף ש"ל שהרמב"ם מדייק כן, כי עיקר כוונתו בזה היא למ"ש אח"כ ע"ד אותו האיש (בדפוסים ששלטה בהם בקורת הצנזור נשמט), שגרם "להחליף התורה", וכן ע"ד ה"ערלי לב . . (שנשואים ונותנים . . במצות התורה . . אמת היו

*) והרי היסוד דנצחיות התורה שבהל' יסודות שם הוא גם בנוגע לפירוש המצות דתושבע"פ (ראה שם היא. וראה הל' חשובה פ"ג היה"פ פ"ה"מ ב" הקדמה ל' חלק יסוד ה"ט). אלא שבסוף הל' מגילה, משווה הנצחיות ד"הלכות של תורה שבע"פ" לחמשה חומשי תורה (בכ"ל). ואכ"מ.

וכבר בטלו בזמן הזה . . דברים נסתרים יש בהן ואינו כפשוטן".

37*) וראה ברייתא דל"ב מדות (מדה כו) "אתה מוצא בנביאים ובכתובים שדברו במשל, כד"א ב' דברי קבלה אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן בלשון משל כו". וראה פ"י מדרש תנאים (להמהר"ז) שם, שהכוונה שלא נדרוש לשנות פשוטה של הלכה (המצוה). ע"ש.

38) ברכות ד, א. סנהדרין צ"ח, ב.

39) בשלח טו, טז.

40) משא"כ בהא דיעקב ה' ירא שמא לא תתקיים הבטחת הקב"ה כי יגרם החטא — שעדיין לא נכתבה אי התורה.

בתורה ובמשה רבינו" מפני ש"התורה העידה עליו" – הרי הוא גם "גורע" א' ממצות התורה, שהרי לדעתו פרט זה של מצות ערי מקלט לא יתקיים, וחל עליו מ"ש הרמב"ם (בהלכה שלאחיו) "הרי זה ודאי בדאי ורשע ואפיקורוס".

[ולכן כתב הרמב"ם ראי' זו בהלכה בפ"ע – כי בשתי הראיות הראשונות כוונתו להוכיח ד"מ שאינו מאמין בו . . כופר . . בתורה ובמשה רבינו שהרי התורה העידה עליו, ובראי' זו בא לרמוז על חומר נוסף בענין זה, שהוא גורע ממצות התורה].

אלא שלכאורה אם הוא "כופר . . בתורה ובמשה רבינו" מה מוסיף זה שהוא גורע ממצות התורה?

אבל ע"פ הנת"ל יש לומר שיש נפק"מ לדינא – ובהקדים ביאור דינו של ה' אומר שאינו מאמין בגאולה העתידה לבוא מפני שסובר שאף שהובטחנו על הגאולה, חל בזה שינוי ונתבטלה הבטחה זו (מפני החטא וכיו"ב)⁴¹, שלכאורה אי אפשר לומר עליו ש"כופר . . בתורה וב"משה רבינו שהרי התורה העידה עליו" (שהכוונה בזה שכופר בדבר המפורש ב' תורה שבכתב, כנ"ל בתחילת השיחה) – שהרי אינו כופר בהבטחה הכתובה בתורה, אלא ס"ל שגם על הבטחה כזו שייך ענין החרטה (וצ"ע אם יש לו דין כופר בתורה שבע"פ):

אבל כיון שהגאולה היא פרט וגדר במצות התורה, אשר "היא מצוה עומדת

ולא תוספת", איך אפשר לומר שיחול שינוי בהבטחה זו ולא תתקיים בפועל (מאיזו סיבה שתהי')? וע"כ צ"ל, כי הגדר של נצחיות התורה אינו שייך בכלל ללימוד פי' הכתובים (האם זהו בגשמיות או ברוחניות, בכל אופן או בתנאי וכו').

וזהו החידוש בעניננו, שכיון שהבטחת הגאולה היא פרט ממצות ערי מקלט, חל עלי' גדר נצחיות מצות התורה, אשר (א) מוכרח להתקיים בפשטות ובגשמיות, (ב) ובאופן שאין שייך בזה שינוי, כנ"ל.

ה. ע"פ כל הנ"ל יש לבאר הטעם שהרמב"ם מוסיף הראי' על מלך המשיח מהא ש"אף בערי מקלט הוא אומר אם ירחיב . . ויספת . . ומעולם לא ה' דבר זה ולא צוה הקב"ה לתורה":

אין כוונת הרמב"ם (רק) להביא עוד הוכחה מתורה שבכתב (חמשה חומשי תורה) על מלך המשיח, אלא בא להוסיף ענין חדש בחומר הדבר של "מי שאינו מאמין בו", דנוסף לזה ש"כופר . .

41) אלא לכאורה, כיון שפשטות המקראות דה' הבטחה דפ' נצבים קאי על הגאולה העתידה (משא"כ בנבואות בלעם שאינו מפורש בפשט, כנ"ל בתחילת השיחה. וכן הא ד"עם זו קנית") איך צריכה להתקיים בפשטות, כהכלל ד"אין מקרא יוצא מדי פשוט" (יבמות כד, א. וראה שבת סג, א. וראה ב' פרטיות אנציקלופדי' תלמודית בערכו).

אבל: (א) צ"ע (ובפרט לדעת הרמב"ם) אם כלל זה אמור גם בהבטחות התורה. (ב) ראה לקמן בפנים (סוף סעיף ה) נפק"מ להלכה בזה שהיא תנאי ופרט במצוה. ועצ"ע.

42) וע"ד דעת ר' הלל שאין להם משיח ליש' ראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה (כנ"ל הערה 5), שכבר שגרה החטא, אף שהתורה העידה עליו "ובדברי הנביאים . . כל הספרים מלאים בדבר זה". – וראה שו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' אירנה) ועיקרים בתחילתו.

י' שמדגיש (כנ"ל) שרק אם "הוציא הדברים של מצות מפשטות היו כו". וראה רמב"ם הל' מלכים רפ"ב ובמגדל עוז שם. ולהעיר ממו"נ (ח"ב פכ"ט"ז ובכ"מ). וידועות תשובות הרשב"א בזה (ח"א סת"ד"תו. וראה שם ס"ט. באמת הרבה כתובים דברו דרך משל כו". ע"ש. ואכ"מ.

שזהו „בפרשת בלעם“, צריך להוסיף „ושם נבא“ דאליכ מנא לן שיש אמת בדברי בלעם – שהרי כיון ש„פרשת בלעם“ נכתבה בתורת משה⁴⁵, מובן, ופשוט, שדברים אמיתיים הם⁴⁶].

ויש לומר, שגם בזה כוונת הרמבם היא להשמיענו חומרא נוספת במי שאינו מאמין במלך המשיח, שנוסף ע"ז שהוא „כופר . . בתורה ובמשה רבינו“, הרי הוא כופר גם בדברי נבואה.

דאף שדברי תורה חמורים מדברי נביאים⁴⁷ – מ"מ מצינו גם חומר בדברי נביאים לגבי דברי תורה, שהעונש על דברי תורה תלוי בסוג העבירה, אם היא עבירה קלה או חמורה כו', משא"כ ה"עובר על דברי הנביא, אין נפק"מ באיזה ענין עבר, ואפילו אם הוא בדברי ה"רשות, חייב מיתה בידי שמים⁴⁸.

ויש לומר הטעם, משום שאע"פ שה"תוקף של דברי תורה גדול הרבה יותר מהתוקף שבדברי נבואה – מ"מ לגבי בני אדם, יש חומרא בדברי נבואה. כי הנבואה הוא מה ש„האל מנבא את בני האדם⁴⁹“, „מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם⁵⁰“, וכיון שזהו גילוי דברו ל"בנא"י⁵¹, לכן, בנוגע לפעולה לבני אדם יש בדברי נביאים תוקף וחומר לגבי

לעולם ולעולמי עולמים“, שזה מכריח שאי אפשר להיות שינוי ח"ו בהבטחת הגאולה, הרי באמרו היפך מזה, יש עליו דין כופר בתורה (כי אף שמאמין שה"ציווי „ואם ירחיב גו' ויספת גו'“ הוא מן השמים, הרי באמרו שיתבטל פרט זה דהמצוה – „כבר בטלה תורה זו“ – הרי הוא „כופר בתורה“^{42*}).

ויש לומר עוד נפק"מ – באומר שאינו מאמין בגאולה העתידה לבוא מפני ש"מפרש המקראות של הבטחת התורה שלא כפשוטם (שאומר שהגאולה תהי' רק ברוחניות וכיו"ב), שלכאורה אי אפשר לומר עליו ש„כופר . . בתורה וב"משה רבינו“, שהרי מודה דמה שכתוב בתורה הוא אמת, אלא שסובר שכוונת התורה אינה לפשטות הענין אלא שלא כפשוטו. וגם את"ל שזהו היפך הכללי⁴³ ד„אין מקרא יוצא מידי פשוטו“, צ"ע אם אפשר לומר שחל עליו שם „כופר בתור"ה ובמשה רבינו" משום שמפרש מקראות שלא כפשוטם.

אבל מצד זה שהגאולה היא פרט וגדר במצות התורה, אז באמרו שה"גאולה לא תהי' כפשוטה הרי הוא מוציא „דברים של מצות ממשוטן“ וחל עליו הדין ד„הרי זה ודאי בדאי ורשע ואפי"קורוס“.

ו. והנה בדרך זו יש לכאר עוד דיוק בלשון הרמב"ם – שבהראי' מ„פרשת בלעם“ אומר „אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים“, שלכאורה אינו מובן טעם הדגשה זו ד„ושם נבא“⁴⁴ (שנאמר בדרך נבואה).

[ודוחק גדול לומר, שכיון שמקדים

45) ובפרט ע"פ הדגשת חז"ל (כ"ב יד, ב) „משה כתב ספרו ופרשת בלעם“.

46) ראה גם ספר הגאולה להרמב"ן שם.

47) ראה חגיגה י' ב. וש"נ. וראה אנציקלופדי' תלמודית ערך דברי קבלה.

48) רמב"ם הל' יסודות פ"ט ה"ב.

49) ל' הרמב"ם שם רפ"ז. ע"ש ובפיה"מ

הקדמה לפ' חלק היסוד הו'.

50) שם הל' תשובה פ"ג ה"ח.

51) ראה בארוכה בזה לקו"ש חכ"ג ס"ע 85

ואילך.

42*) הל' תשובה פ"ג ה"ח.

43) נסמן לעיל הערה 41. וראה שם בשו"ג.

44) ראה לעיל הערה 29.

במצות שבתורה, כמפורש במצות ערי מקלט,

ולכן מי שאינו מאמין במלך המשיח, נוסף ע"ז שהוא „כופר” . בתורה ובמשה רבינו, הרי הוא כופר גם כן בנבואות שבתורה, וכן כופר במצוות התורה, „ה” עומדת לעולם ולעולמי עולמים”.

ז. ועדיין צריך ביאור – מאי טעמא בנחירה מצות ערי מקלט, שהענין דביאת המשיח הוא פרט במצוה זו דוקא?

ויש לומר בזה⁵⁴:

ענינם של ערי מקלט בפשטות הוא – מקום שמירה והגנה מגואל הדם, שב- היות האדם (שהרג בשגגה או גם בזדון) בעיר מקלט, לא יוכל לנגוע בו לרעה:

וכשם שישנו ענין ה„מקלט” במקום, כן הוא בזמן, והוא „אותו הזמן”⁵⁵, ש„לא יהי שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות”⁵⁶, שתהי „קליטה” מכל הענינים הבלתי רצויים של זמן הגלות, וישראל יושבים בטח על אדמתם.

ועד”ז ברוחניות הענינים – ובפרט ע”פ הידוע⁵⁷ שהענין ד„ערי מקלט” מורה על הקליטה מהיצר הרע (שנקרא „גואל הדם”), וכמחז”ל⁵⁸ „דברי תורה . . קול- טין”. וכמו שעיר מקלט בפשטות היא גם כפרה⁵⁹ להורג נפש, כן הוא גם ברוח- ניות, שהורג נפש מרמז על כל מעשה

דברי תורה⁶⁰. ומשום הכי, כששומע אדם ציווי מפי הנביא, הרי זה כאילו שומע הציווי מפי הקב”ה, ובמילא לא משנה תוכן הציווי, ואם עובר עליו הרי הוא מורד במלך, שחייב מיתה⁶¹ (ללא נפק”מ באיזה ענין מרד).

ומזה מובן, שיש חומרא בענין הנבו- אה בכלל (לגבי דברי תורה), גם במקום שלא חל בפועל האיסור של עובר על דברי הנביא (כי לא שמע מפי הנביא וכו’). וזוהי כוונת הרמב”ם כאן במ”ש „ושם נבא”, לרמז שמי שאינו מאמין במלך המשיח, יש בו גם משום חומרא⁶².

ועפ”ז נמצא, שבשלש הראיות שהביא הרמב”ם, מלמדנו, שענין מלך המשיח נאמר ונכתב בכל חלקי תורה שבכתב – הן בסיפורי (והבטחות) התורה, כמפורש בפ’ נצבים: הן בנבואות שבתורה, כ- מפורש ב„פרשת בלעם” ש„שם נבא”: והן

(52) ראה גם לקו”ש ח”ט שם (ע’ 184 ואילך), בטעם שהרמב”ם מקשר ענין התורה עם נבואת משה. ע”ש. וראה מ”נ (ח”ג פמ”ה) „אמונת הנבואה קודמת לאמונת התורה כי אם אין נביא אין תורה”.

(53) ראה רמב”ם הל’ מלכים פ”ג ה”ה.

(54) דאע”פ דזה ש„כופר . . במשה רבינו” היינו בפשטות שכופר „בנבואתו של משה” – ה”ז מפני שהכופר בחורה כופר בדרך ממילא בנבואת משה (ראה רמב”ם הל’ יסוה”ת פ”ט ה”א. שם ה”ה. וראה בארוכה לקו”ש ח”ט שם). ומובן, שאינו דומה לענינים אלה שבתורה, שהם דברי נבואה באופן גלוי.

(*) עפ”מ”ש בשרית ח”ת” (נסמן בהערה 5) שפרשת בלעם היא הדבר היחיד שאין שום עד ראי בדבר ואנו מאמינים בה אך ורק מפני נבואת משה – מובנת עוד יותר הדגשת הרמב”ם. כופר בחורה ובמשה רבינו, כיון שהבטחת הגאולה היא „בפרשת בלעם”.

(54*) ראה בארוכה גם סה”ש תנש”א ח”ב ע’ 573 ואילך.

(55) רמב”ם סוף הל’ מלכים.

(56) ראה ל”ת ושי’ הפסוקים להאריז”ל פ’ משפטים (בטעם שאלול ר”ת „אנה לידו ושמתי לך” – משפטים כא, יג). וראה בארוכה לקו”ש ח”ב (ע’ 380 ואילך. ע’ 623 ואילך). ח”ט ע’ 297 ואילך. ועוד.

(57) מכות י, א.

(58) ראה מכות ב, ב. תוד”ה מידי – שם יא, ב. ובכ”מ. וראה רש”י עה”ת נח ט, ה.

וכפרתן של ישראל⁶⁰ – במהרה בימינו
ממש.

(משיחות ש"פ דברים ור"ח אלול תשמ"ו;
מוצאי ש"פ פינחס תשל"ח)

עבירה, שעל ידה פוגם בנפשו, שדברי
תורה שלומד פועלים קליטה וכפרה
לנפשו.

וזהו השייכות של מצוה זו לביאת
המלך המשיח⁵⁹, כי אז תוגמר קליטתו

(60) ויומתק יותר ע"פ המבואר בכתהאריו"ל
(ל"ת, ש' המצות וספר הליקוטים פרשתנו) ששייך
לתיקון חטא הבל כו' (ע"ש בארוכה. ונת' במאמרי
אדה"ז – תקס"ה ח"ב ע' תתא ואילך. ע' תתמט
ואילך) – שמוכן שזהו ענין כללי ביותר, הנוגע
לתיקון כל העולם כולו.

(59) ובארה"ת מסעי (ס"ע א'תטו) שהוספת ערי
מקלט לעת"ל ענינה (ברוחניות) התגלות טעמי תורה
ע"י משיח צדקנו.

תצא

בשור ובחמור יחדיו⁷, ובהמשך לזה, "לא תלבש שעטנז גוי". ושני אופני כלאים אלה – כלאי הכרם וכלאי בהמה – הם סוגים שונים: בכלאי הכרם, פעולת הכלאים היא שהמינים השונים, חטה ושעורה וחרצף, מתערבים יחד באופן שנעשית מציאות חדשה (במה שצומח מהם) – "פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם"⁸; ואילו כלאים דחרישה, "לא תחרוש בשור וחמור יחדיו", אינו תערובה, שניהם נשארים כמציאות בפ"ע, אלא שביחד עושים פעולה בעולם, מחוץ להם.

ועפ"ז יל"ע בכלאי בגדים, באיזה סוג הוא – אם הוא ע"ד כלאי הכרם, ש' עיקרו הוא תערובת פעולת מציאותם, או שהוא ע"ד כלאים דחרישה, שהוא מחוץ להם.

ויש לומר, שבזה פליגי רש"י ורבינו תם: לדעת רש"י כלאי בגדים הוא מעין כלאי הכרם, שגדרם הוא יצירת חפצא שהיא תערובת שני מינים, ולכן ס"ל שהאיסור הוא כאשר מתחילת עשייתן נעשו ביחדיו⁹, מסריקתם עד

א. באיסור, "לא תלבש שעטנז", שפירשו חז"ל ד"שעטנז" היינו, "עד שיהא שוע טווי ונוז"¹⁰, מצינו פלוגתא בין רש"י ורבינו תם:

לרש"י¹¹, "דברי תורה לא הוי כל-אים . . אלא א"כ עירב הצמר והפשתן יחד וסרקם יחד במסרק ("שוע") וטוים וארגם ("נוז") ביחד, ולר"ת¹² הוי כלאים מדאורייתא אפילו סרק כל אחד ואחד לבדו וטוואו לבדו ושזרו לבדו ("נוז"¹³) ואח"כ חיברו ביחד על ידי אריגה או כר".

והיינו, דלר"ת התנאי, "עד שיהי שוע טווי ונוז" תכנו רק הגדרת צמר ופשתים כאלה שכל אחד מהם הוה ("שעטנז" – שוע טווי ונוז, "ועל שעטנז של צמר לבד ושל פשתים לבד הזהיר הכתוב שלא יעשה מהם בגד ביחד ומיחדי נפקא"¹⁴; ואילו לרש"י (דנוז היינו ארוג, כנ"ל), ה' תנאי דשעטנז, צמר ופשתים שהם באופן דשוע וטווי ונוז ביחד.

ולכאורה יש לומר, שפלוגתתם תלוי בגדר כלאי בגדים.

דהנה איסור שעטנז בא בפרשה בהמשך לכלאי הכרם ולכלאי בהמה – "לא תזרע כרמך כלאים גוי לא תחרוש

(7) כב, ט. י"ד.

(8) רש"י שם, ט (מברכות כב, א. ושי"ג). וראה מפרשי רש"י.

(9) ל' הפסוק שם.

(10) ראה פרש"י על התורה עה"פ "שעטנז – ל' עירוב", ולא כפי' מנחם שהביא בפ' קדושים (ט),

(*) וראה רש"י תמורה לד, א ד"ה ליבטל (וראה הגהת השטמ"ק שם) בהטעם דלא שייך ביטול ברוב בכלאים. ולהעיר עד"ז תמוז"ה בגד – נדה שם (ועד"ז בתוס' ע"ז סה, ב), אבל אינו מוכרח שוהו

(1) פרשתנו כב, יא.

(2) יבמות ה, ב. נדה סא, ב.

(3) ל' הטור י"ד ר"ס ש.

(4) יבמות שם תוד"ה עד שיהא. נדה שם ד"ה

שוע. וכן בתוס' הרא"ש שם.

(5) דלר"ת, "נוז היינו שזור", ולא כפרש"י דנוז היינו ארוג (מקומות שבהערה הקודמת).

(6) ל' התוס' יבמות שם.